

ATMOSFERAGA ANTROPOGEN TA'SIRLAR

Normamatova K.SH.

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti 2 bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

Atmosfera havosi yerning gazsimon qobig'i sifatida barcha jonli organizmlarning hayoti uchun muhim rol o'ynaydi. Atmosfera havosi haroratning o'zgarishida va ultrabinafsha nurlarni ushlab qolishda muhim ahamiyatga ega. Fan-texnikaning rivojlanishi, aholi sonining ortishi, antropogen (bevosita va bilvosita) ta'sirlar ortishi natijasida atmosfera havosining ifloslanish darajasi ortib ketdi. Antrogen ta'sirlar kuchayishi bilan atmosferadagi muvozanat qonuniyatlari buzilib ketish jarayoni nisbatan tezlashdi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi Qonunga imzo chekdi. "Yashil makon" loyihasini kengaytirishga oid takliflar taqdimoti bilan tanishib chiqib, ijobiy fikrlar qabul qilindi.

Kalit so'zlar: *Atmosfera, tabiat, biosfera, tabiiy, antropogen, smog hodisasi, kislotali yomg'irlar, inversion qopqoq, parnik effekti, o'simlik, hayvon, tuproq, suv, gazlar, yashil makon:*

ABSTRACT

Atmospheric air plays an important role for the life of all living organisms as the gaseous crust of the earth. Atmospheric air is important in temperature changes and trapping ultraviolet rays. As a result of the development of science and technology, the increase in the population, and the increase in anthropogenic (direct and indirect) effects, the level of atmospheric air pollution has increased. With the increase of

antrogenic effects, the process of breaking the laws of balance in the atmosphere has been relatively accelerated. President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev signed the Law "On Amendments and Additions to the Law of the Republic of Uzbekistan on Atmospheric Air Protection". Having familiarized with the presentation of proposals for the expansion of the "Green Space" project, positive opinions were received.

Key words: *Atmosphere, nature, biosphere, natural, anthropogenic, smog phenomenon, acid rains, inversion cover, greenhouse effect, plant, animal, soil, water, gases, green space:*

ATMOSFERAGA ANTROPOGEN TA'SIRLAR

Atmosfera inson hayoti uchun zaruriy bo'lgan tabiiy muhit – geografik qobiqning muhim komponentidir. Inson o'zining butun evolyutsion rivojlanishi davrida Yer atmosferasi havosining tabiiy tarkibiga moslashgan bo'lib, xuddi ana shu tabiiy tarkib inson organizmi uchun eng optimal hisoblanadi. Biroq keyingi yillarda atmosfera tarkibidagi doimiy komponentlarning nisbatida salbiy o'zgarishlar ro'y bermoqda, havoda yangi moddalar paydo bo'lib, ular atmosfera havosi sifatini pasaytirmoqda. Bu jarayon asosan inson xo'jalik faoliyati natijasida atmosferaga chiqarib tashlanayotgan ifloslovchi moddalarning miqdori va tarkibiga bog'liqdir. Atmosferaning ifloslanish manbalari ikkiga bo'linadi. Bular, havoning tabiiy ifloslanishi va sun'iy (antropogen, asosan texnogen) ifloslanishdan iborat. Atmosferaning tabiiy ifloslanishi vulqonlar otilganda hosil bo'lgan kul va gazlar, tabiiy yong'inlardan ajralib chiqqan tutun, dengiz suvi mavjlanganda havoga ajralib chiquvchi tuz zarrachalari, tumanlar, chang-qum, o'simlik changlari, mikroorganizmlar hamda kosmik chang hisobiga ro'y beradi. Hozirgi vaqtda atmosferaning holatiga tabiiy ifloslanishga qaraganda sun'iy ifloslanish ancha katta salbiy ta'sir ko'rsatmoqda va buning ustiga bu ta'sir tobora ortib xavfli tus olmoda. Chunki, inson ishlab chiqarish faoliyatining hozirgi taraqqiyoti atmosferaga, zararli moddalarni tobora ko'plab chiqarib tashlash bilan birlikda davom etmoqda. Natijada har yili atmosferaga milliardlab tonnalab har xil moddalar

qo'shilmogda. Nihoyatda ko'p miqdordagi zaharli va zararli bu moddalar ya'ni, aerazol, gazsimon moddalar va suv bug'lari (uglerod oksidi, oltingugurt gazi, azot oksidi, vodorod sulfid, uglevodlar, organik moddalar, sulfidlar, nitratlar, qo'rg'oshin, temir, ftor birikmalari, hidli moddalar va boshqalar), radioaktiv moddalar, pestisidlardan iboratdir. Bu barcha kimyoviy moddalar zaharli bo'lib, ularning ko'pchiligi atmosferada o'zgarib turadi. Quyosh nurining ta'siri ostida va ozon qatlamining ishtirokida ancha balandda biz hali yaxshi bilmaydigan xilma-xil kimyoviy reaksiyalar vujudga kelib yana ham zararliroq yangi birikmalar paydo bo'lmoqda. Atmosferaning tarkibiy qismlariga antropogen ta'sir-bu karbonat angidridning to'planishi, ozon ekranining zichligi pasayishi va atmosferaning ifloslanishi natijasida Yerning global energiyasining o'zgarishi bilan ifodalangan antropogen faoliyat ta'siri ostida atmosferadagi moddiy va energiya balansining buzilishi isitish gazlari (metan, freonlar), to'g'ridan-to'g'ri issiqlik chiqishi va boshqa energiya turlari. Atmosfera yer yuzasining xususiyatlarini o'zgartirish natijasida mahalliy iqlim va mikroiklimning o'zgarishiga olib keladi (o'rmonlarning qisqarishi, ularni ekish, erlarni shudgorlash, quritish, sug'orish, hududni rivojlantirish va boshqalar). chiqindilarining tobora ortib borishi ayniqsa tashvishlidir' Ta'sirning ikki guruhi mavjud: to'g'ridan-to'g'ri va vositachilik. To'g'ridan-to'g'ri ta'sirlar insonning iqtisodiy faoliyati jarayonida iqlim o'zgarishi bilan bog'liq. Atmosferaga bilvosita ta'sir zanjir reaksiyalari yoki iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq ikkilamchi hodisalar natijasida tabiatning bexosdan o'zgarishi bilan ifodalanadi (issiq havoda atmosferaga chiqadigan chiqindilar ta'siri ostida fotokimyoviy tutun hosil bo'lishi va boshqalar). Atmosferaning antropogen ifloslanishi quyidagilarga bo'linadi:

- 1) radioaktiv
- 2) elektromagnit
- 3) shovqin
- 4) aerozollar

1) eng katta xavf-bu inson faoliyati natijasida atmosferaning radioaktiv ifloslanishi. Hozirgi vaqtda radioaktiv elementlar turli sohalarda keng

qo'llaniladi. Ushbu elementlarni saqlash va tashishga beparvolik jiddiy radioaktiv ifloslanishga olib keladi. Atmosfera va umuman biosferaning radioaktiv ifloslanishi, masalan, atom qurollarini sinovdan o'tkazish bilan bog'liq. 20-asrning ikkinchi yarmida atom elektr stantsiyalari, muzqaymoqlar, yadro qurilmalari bo'lgan suv osti kemalari foydalanishga topshirildi. Atom energiyasi va sanoat ob'ektlarining normal ishlashi paytida atrof-muhitning radioaktiv nuklidlar bilan ifloslanishi tabiiy fonning ahamiyatsiz qismini tashkil qiladi. Atom ob'ektlarida baxtsiz hodisalar yuz berganda vaziyat boshqacha. Shunday qilib, Chernobil atom stansiyasidagi portlash paytida yadro yoqilg'isining atigi 5 foizi atrof-muhitga chiqarildi. Ammo bu ko'plab odamlarning nurlanishiga olib keldi, katta hududlar shunchalik ifloslanganki, ular sog'liq uchun xavfli bo'lib qoldi. Bu minglab aholini zararlangan hududlardan ko'chirishni talab qildi. Avariya sodir bo'lgan joydan yuzlab va minglab kilometr uzoqlikda radioaktiv tushish natijasida nurlanishning ko'payishi qayd etildi. Hozirgi vaqtda harbiy sanoat va atom elektr stantsiyalarining radioaktiv chiqindilarini saqlash va saqlash muammosi tobora keskinlashmoqda. Har yili ular atrof-muhit uchun tobora ko'proq xavf tug'dirmoqda. Shunday qilib, atom energiyasidan foydalanish insoniyat uchun yangi jiddiy muammolarni keltirib chiqardi.

2) texnogen kelib chiqadigan elektromagnit nurlanish atrof-muhitning jismoniy ifloslanish manbalari hisoblanadi. Yaqinda elektromagnit ifloslanish darajasining oshishi elektromagnit tutun haqida gapiradi (kimyoviy tutunga o'xshash). Elektromagnit ifloslanish va kimyoviy ifloslanish umumiy xususiyatlarga ega: ikkala tur ham ozmi-ko'pmi doimiy darajalarni taklif qiladi va ikkala tutun ham odamlarga, hayvonot va o'simlik dunyosiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

3) shovqinlar odamlar uchun zararli bo'lgan atmosfera ifloslanishidan biridir. Tovush (shovqin) ning odamga zerikarli ta'siri uning intensivligiga, spektral tarkibiga va ta'sir qilish davomiyligiga bog'liq. Qattiq spektrli shovqinlar tor chastota diapazonidagi shovqinlarga qaraganda kamroq asabiylashadi. Eng katta tirnash xususiyati 3000-5000 Gts chastota diapazonidagi shovqin tufayli yuzaga keladi.

4) aerozollar havoda to'xtatilgan qattiq yoki suyuq zarralardir. Aerozollarning qattiq tarkibiy qismlari ba'zi hollarda organizmlar uchun ayniqsa xavflidir va odamlarda ular o'ziga xos kasalliklarni keltirib chiqaradi. Atmosferada aerazol ifloslanishi tutun, tuman, tuman yoki tuman sifatida qabul qilinadi.

Atmosfera havosini ifloslanishdan himoya qilish uchun mumkin bo'lgan sanoat chiqindilari va ifloslanishini prognoz qilish, havoning kimyoviy tarkibi va atmosfera fizikasining barcha qatlamlarida saqlanishini ta'minlash bo'yicha kompleks choratadbirlarni ishlab chiqish zarur. Shu kabi foydali jihozlar ishlab chiqarilishi orqali atmosferaga antropogen ta'sirlarni nisbatan kamaytirish mumkin. Aks holda insoniyat o'zi yaratgan texnikalar qurboni bolishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Sultonov P. *Ekologiya va atrof muhit muhofaza qilish asoslari.*

"Musiqqa" nashriyoti 2007, 61 bet.

2. L.A. Alibekov. *Inson va tabiat Samarqand 2020. 51 bet.*

3. Z. Abdalova. D. Yormatova *Ekologiya Toshkent 2013.*

4. *Wikipedia.uz.*

5. *Arxiv.uz.*

6. Andreeva E.V. *Atmosfera va hayot. -: Gidrometeorologiya nashriyoti. 1999. -268 bet.*

7. Budyko M.I. *Global ekologiya. 1985 yil.*